

RECENZJA**PRACY DOKTORSKIEJ JOANNY KOZAKIEWICZ P.T. „JĘZYKOWE ŚRODKI WYKLUCZANIA. OBRAZ ROMÓW W PRASIE WĘGIERSKIEJ Z PERSPEKTYWY KRYTYCZNEJ ANALIZY DYSKURSU**

Praca doktorska Joanny Kozakiewicz składa się z krótkiego wprowadzenia (str. 5-8), ośmiu głównych części zatytułowanych kolejno: 1. Indyjskie pochodzenie Romów i ich migracja do Europy (str. 8-25), 2. Pojawienie się Romów w Europie (str. 25-48), 3. Romowie jako największa mniejszość etniczna na Węgrzech (str. 48-59), 4. Krytyczna Analiza Dyskursu (str. 59-81), 5. Metody językoznawstwa korpusowego w Krytycznej Analizie Dyskursu (str.81-105), 6. Przegląd badań dotyczących wizerunku Romów w prasie węgierskiej (str. 105-113), 7. Romowie w węgierskim dyskursie prasowym – projekt badania (str. 113-121), 8. Obraz Romów w prasie węgierskiej (str.121-199), podsumowania (str. 199-205), bibliografii przedmiotowej (str. 205-219), kilkunastonicowego streszczenia w języku węgierskim (str. 219-226) i angielskim (str. 226-234).

*

Przedmiotem badań recenzowanej rozprawy jest analiza obrazu Romów w węgierskim dyskursie prasowym. W swej analizie autorka wykorzystwała metodykę stosowaną w tzw. językoznawstwie korpusowym. Chodzi tu przede wszystkim o ustalenie w odnośnych tekstach prasowych zjawiska kolokacji i konkordancji, mającego rzucić światło na językowe środki wykluczania Romów.

We wstępie Autorka nawiązuje do prac socjologicznych, dotyczących społeczności romskiej, z których jednoznacznie wynika negatywny charakter węgierskiego dyskursu prasowego. Wspomina również o odnośnych programach rządowych i unijnych. Przyjęcie założeń tzw. Krytycznej Analizy Dyskursu (=KAD) ma na celu zwrócenie uwagi na nierówności społeczne, które, według mnie, mają bardzo głębokie przyczyny. Niewielka ilość badań dotyczących obrazu społeczności romskiej w mediach i prasie węgierskiej skłoniła autorkę niniejszej rozprawy do podjęcia tego tematu z językoznawczej perspektywy, wykorzystując przy tym dotychczas nie stosowane w tym zakresie metody badawcze.

Pierwsza podstawowa część pracy dość szczegółowo omawia pochodzenie Romów oraz ich wędrówkę z Indii do Europy, która niewątpliwie związana jest z ciągłymi ruchami etnicznymi zachodzącymi w Azji centralnej, począwszy od VIII wieku p.n.e. Jak wiadomo, kroniki z przełomu III i II wieku p.n.e. zanotowały na tym obszarze wielkie ruchy etniczne wywołane najezdami mongolskich i irańskich ludów koczowniczych ze wschodu i południa,

mające związek z wielką klęską suszy, która na tych terenach powtarza się średnio co 660 lat i trwa bardzo długo. W rozdziale tym znajdziemy również informacje o hipotetycznych przodkach Romów oraz o hipotezach dotyczących etymologii etnonimu „Cygan”.

Rozdział drugi poświęcony jest problematyce pojawienia się Romów w Europie, kierunkom ich migracji, polityce państw europejskich wobec Romów w XV i XVI w. oraz polityce wobec Romów od czasów absolutyzmu do II wojny światowej.

Trzecia część rozprawy traktuje o Romach jako największej mniejszości etnicznej na Węgrzech. Autorka przytacza najważniejsze prawa mniejszości romskiej, podaje jej geograficzne rozlokowanie i prawdopodobną liczebność oraz przedstawia jej charakterystykę społeczno-demograficzną.

Pierwsze trzy rozdziały pracy zawierają ogólne informacje o pochodzeniu i losach Romów w Europie, które stanowią jakoby wstęp do niniejszej rozprawy. Mówiąc o obrazie Romów w prasie węgierskiej, w moim przekonaniu, informacje tego typu są po prostu niezbędne. Historia społeczności romskiej, jej długa tradycja stereotypów i uprzedzeń, ogólnie mówiąc, jest znana tylko w niewielkim stopniu. Warto dodać, że stereotypizacja jest, jak wiadomo, jednym ze sposobów kategoryzacji i konceptualizacji informacji pozajęzykowych, która odzwierciedla naturalne dążenie wspólnot kulturowych, grup społecznych czy etnicznych do zachowania własnej specyfiki kulturowej, tożsamości, mentalności, systemu wartości, własnego poglądu na świat itp., widząc przy tym innych, obcych w swoistym zwierciadle ksenofobicznym. Stereotypy i uprzedzenia narodowościowe przekazywane są z pokolenia na pokolenie i utrwalają w świadomości społecznej za pomocą języka mentalny obraz innego narodu czy grupy etnicznej, którego nawet odmienne doświadczenie użytkowników danego języka i przeczące temu obrazowi realia danego kraju nie zawsze są w stanie zmienić w sposób zasadniczy.

Czwarty rozdział rozprawy omawia językoznawcze, filozoficzne i społeczne koncepcje dyskursu oraz główne założenia tzw. Krytycznej Analizy Dyskursu. Autorka omawia tu różne językoznawcze ujęcia tego pojęcia, ponieważ, jak wiadomo, jego popularność w nauce doprowadziła do rozszerzenia pierwotnej definicji. W nauce obserwujemy zjawisko różnego rozumienia dyskursu przez różnych badaczy, którzy na swój sposób definiują to pojęcie zgodnie ze swoimi celami badawczymi, wprowadzając tym samym, być może nieświadomie, nieunikniony zamęt terminologiczny. W rozdziale tym jest również mowa o rzeczywistości rozumianej jako dyskurs, tzn. że rzeczywistość dyskursywna jest rzeczywistością wytwarzaną na kształt rozmowy, której istotą jest jej wewnętrzna dialogiczność. Warto przy tym dodać, że rzeczywistość jako konstrukcja powstała w procesie

negocjowania znaczeń ztraca w tym ujęciu swój uniwersalistyczny charakter i staje się kategorią uwarunkowaną historycznie i kulturowo. Mówiąc o kierunkach w KAD, Autorka nawiązuje do dwóch głównych podejść w tym zakresie, tzn. do podejścia dialektyczno-relacyjnego i socjokognitywnego. W omawianym tu rozdziale znajdziemy również informacje na temat perspektyw rozwoju KAD w Polsce i na Węgrzech.

W piątym rozdziale roprawy przedstawione zostały metody językoznawstwa korpusowego stosowane w KAD, które dotyczą badań użycia języka w różnych jego aspektach. Autorka porusza tu takie zagadnienia jak: istota językoznawstwa korpusowego i jego przydatność w analizie dyskursu, rodzaje korpusów, kryteria ich budowy i reprezentatywności oraz najważniejsze narzędzia korpusowe takie jak: listy frekwencyjne, dyspersja, listy kluczowości, konkordacja i kolokacje. Jak wiadomo, badaniem użycia języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych zajmuje się pragmatyka językowa. Pragmatyczne aspekty dyskursu są tak oczywiste, że nie mogą być nie zauważone i nie wzięte pod uwagę w badaniach tego typu. W moim przekonaniu badania korpusowe, które za podstawę analizy przyjmują najczęściej występujące w danym kontekście, t.j. w określonym dyskursie związki wyrazowe można z powodzeniem zaliczyć do pragmatyki, której kierunki badań wyznaczają: teoria aktów mowy, teoria kontekstu, teoria implikatur, deixis, presupozycje oraz teoria relewancji. Z drugiej zaś strony rezultaty badań korpusowych niekoniecznie odzwierciedlają w sposób obiektywny fragment badanego obrazu świata.

W kolejnym rozdziale Autorka niniejszej pracy dokonuje przeglądu badań dotyczących obrazu społeczności romskiej w mediach i prasie węgierskiej, poczynwszy od lat 60. ubiegłego stulecia aż do roku 2011., krórą cechuje różnorodność ujęć tej problematyki w różnych okresach czasowych.

W rozdziale siódmym omówione zostały cele i hipotezy badawcze, przedstawiono projekt korpusu stanowiącego podstawę analizy oraz w sensie metodologicznym adaptację korpusowych metod analizy dyskursu do specyfiki języka węgierskiego. Cel swoich badań Autorka formułuje w następujący sposób: „ Wychodząc z podstawowego dla niniejszej pracy założenia, iż dyskurs nie tylko odzwierciedla rzeczywistość społeczną, ale także ją kształtuje, głównym celem Autorki jest określenie rodzaju praktyk i cech typowych dla węgierskiego dyskursu dotyczącego Romów. Badanie relacji pomiędzy społeczeństwem węgierskim a mniejszością romską na podstawie analizy dyskursu wynika z faktu, iż taki rodzaj analizy umożliwia zarówno wgląd w funkcjonowanie społeczne określonych grup, przyjrzenie się relacjom zachodzącym pomiędzy nimi, jak i wskazanie takich sposobów użycia języka, które przyczyniają się do podtrzymywania nierówności społecznych. W tym sensie praca ta wpisuje

się w nurt Krytycznej Analizy Dyskursu” (str.113). W cytacie tym Autorka popełniła pewną nieścisłość wprowadzając rozróżnienie między społeczeństwem węgierskim a mniejszością romską, co oczywiście przeczy konstytucji Węgier, zgodnie z którą wszystkie 13 mniejszości narodowe, łącznie z większością węgierską tworzą jedną całość. Korpus węgierskich artykułów prasowych został utworzony zgodnie z założeniami stanowiącymi teoretyczno-metodologiczną podstawę analizy.

Ostatni najobszerniejszy rozdział rozprawy przedstawia wyniki analizy kolokacji słów kluczowych 'roma' (Rom, romski) oraz 'cigány' (Cygan, cygański), które występują w korpusie utworzonym z węgierskich artykułów prasowych. Na ich podstawie wydzielono takie kręgi tematyczne jak: zbiorowość romska, polityka, konflikty interetniczne, kultura, sytuacja socjalna Romów, przestępczość, miejsca zamieszkałe przez Romów, edukacja. W tym miejscu trzeba odnotować, że zbudowanie korpusu, wydzielenie w nim określonych kręgów tematycznych z wyszczególnieniem ich składowych, przypisanie im odnośnych kolokacji oraz procentowych danych wymagało niemałego wysiłku ze strony Autorki. Z wymienionymi w podsumowaniu niniejszej rozprawy rezultatami badań zgadzam się w całej pełni. Na ich podstawie zarysował się przed nami obraz Romów występujący w prasie węgierskiej we wskazanym wyżej przedziale czasowym.

**

Praca doktorska Joanny Kozakiewicz jest dobrym przykładem opracowania naukowego, które opiera się na dobrze przemyślanej i logicznie spójnej koncepcji analizy lingwistycznej. Jej Autorce udało się stworzyć wewnątrznie jednolitą strategię i taktykę scjentystyczną, a tym samym wnieść własny wkład w rozwój teorii badań lingwistycznych.

Joanna Kozakiewicz zaprezentowała w swej rozprawie całkowicie dojrzały naukowo warsztat badawczy, dysponujący bogatym instrumentarium metodologicznym. Do głównych metod postępowania naukowego zaliczają się w niej opis, analiza i porównanie oraz definiowanie. Stosując metody opisu, analizy i porównania nie ogranicza się tylko do prostych stwierdzeń i zestawień. W celu potwierdzenia swoich wywodów wykorzystuje w uzasadnionym stopniu również literaturę fachową. Poza tym rozprawa została wyposażona w dużą ilość tabel, zestawień, wykazów, stanowiących nieoceniony bank informacji lingwistycznej dla przyszłych badań o podobnym profilu.

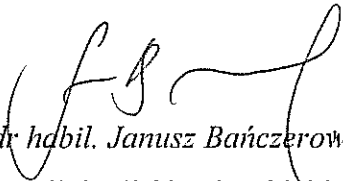
Przedłożony mi do oceny egzemplarz rozprawy doktorskiej został zredagowany z filologiczną starannością i przejrzystością. Nie znalazłem w nim niczego zbytecznego, niepotrzebnego. Mam tylko jedną uwagę odnośnie tytułu pracy „Językowe środki

wykluczania”. Oznacza ono *usunięcie, wyłączenie, wyeliminowanie*, a przecież w pracy chodzi o pokazanie obrazu Romów w prasie węgierskiej w określonym przedziale czasowym. Proponowałbym ograniczyć się w tytule do nazwy „Obraz Romów w prasie węgierskiej z perspektywy Krytycznej Analizy Dyskursu”.

W moim odczuciu Joanna Kozakiewicz w pełni osiągnęła postawiony przed sobą cel, tworząc dzieło za które należy jej się uznanie. Wykazała się przy tym dobrym przygotowaniem teoretycznym, posiadaniem relewantnej wiedzy lingwistycznej, znajomością języków obcych, w tym i węgierskiego. W pracy Kozakiewicz uzyskaliśmy nowy fragment polskiego dorobku hungarologicznego. Jest on tym cenniejszy, że powstał niejako „z zewnątrz” jako wkład polskiego hungarysty do badań hungarologicznych. Dobrze byłoby, gdyby niniejsza dysertacja ukazała się również w języku węgierskim.

Biorąc wszystko powyższe pod uwagę, niżej podpisany wyraża pełne przekonanie, że recenzowana rozprawa doktorska Joanny Kozakiewicz odpowiada całkowicie wymaganiom stawianym pracom tego typu (zgodnie z przepisami o stopniach i tytułach naukowych) w Rzeczypospolitej Polskiej. Stawiam wniosek o przyznanie Joannie Kozakiewicz stopnia naukowego doktora.

Budapeszt, 2015.11.30.

Prof. dr habil. Janusz Bańcerowski
Instytut Filologii Słowiańskiej i Bałtyckiej
Uniwersytetu im. L. Eötvösa w Budapeszcie